

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.26>

АМОРАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА¹

Заборовський В.В.,
*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету,
ORCID: 0000-0002-5845-7535*

Заборовський В.В. Аморальні проступки та професійна діяльність адвоката.

Вказується, розкриваючи сутність правового статусу адвоката та окремих його складових (права, обов'язки, гарантії та відповідальність), ми неодноразово звертали увагу на фундаментальне значення моральних засад для всієї професійної діяльності адвоката.

У даній статті, виходячи із специфіки правового статусу адвоката, через призму розкриття сутності аморальних його проступків, аналізується негативний вплив таких проступків на авторитет адвокатури як інституту громадянського суспільства та правової держави.

Аналізуються позиції і вітчизняних, і зарубіжних науковців, які виділяють різні прояви діяльності адвоката, які за своєю сутністю є аморальними. Аргументується позиція, за якою аморальною може бути поведінка адвоката, яка проявляється у вчиненні: – умисних діянь (наприклад, неявка в судові засідання без поважних причин, різні прояви неповаги до суду та інших учасників процесу, свідоме неналежне надання правової допомоги чи невиконання своїх професійних обов'язків, зокрема, з корисливих мотивів); – ненавмисних неетичних діянь насамперед у випадках неналежної професійної підготовки адвоката щодо діяльності у складних та стресових ситуаціях.

Для розкриття поставлених перед автором завдань, а саме задля досягнення обумовленої мети, автором були застосовані діалектичний метод пізнання правової дійсності та методи, що характерні для правової науки (зокрема, формально-догматичний та системно-структурний).

У статті розкривається вплив аморальної діяльності адвоката, яка вчиняється насамперед з корисливих мотивів на незалежний правовий статус адвоката. Робиться висновок, за яким аморальна поведінка адвоката, що впливає на його незалежність та об'єктивність прийняття рішень має безпосередній зв'язок, зокрема, з фінансовим аспектом здійснення адвокатської діяльності, коли адвокат ставить свої інтереси вище інтересів його клієнта, або ж навпаки – намагається «допомогти» своєму клієнту за будь-яку ціну не гребуючи засобами, які суперечать принципу законності та моральним засадам, що підриває авторитет адвокатури та суперечить фундаментальним засадам здійснення адвокатської діяльності.

Ключові слова: адвокат; правовий статус адвоката; моральні засади; правила адвокатської етики; моральний обов'язок адвоката; аморальні проступки; незалежність адвоката; корисливий мотив.

Zaborovskyy V.V. Immoral offenses and professional activity of a lawyer.

It is indicated that, while revealing the essence of the legal status of a lawyer and its individual components (rights, obligations, guarantees and responsibility), we have repeatedly drawn attention to the fundamental importance of moral principles for the entire professional activity of a lawyer.

This article, based on the specifics of the lawyer's legal status, through the prism of revealing the essence of his immoral misdeeds, analyzes the negative impact of such misdemeanors on the authority of the legal profession as an institution of civil society and the rule of law.

The positions of both domestic and foreign scientists are analyzed, who highlight various manifestations of the lawyer's activity, which are inherently immoral. The position is argued, according to which the

¹ Наукову статтю підготовлено в межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2024 рік

behavior of a lawyer can be immoral, which manifests itself in the form of committing: – intentional actions (for example, failure to appear at court sessions without valid reasons, various manifestations of disrespect for the court and other participants in the process, deliberate improper provision of legal assistance or failure to fulfill one's professional duties, in particular, for selfish reasons); – unintentional unethical acts, primarily in cases of improper professional training of a lawyer in relation to activities in difficult and stressful situations.

In order to reveal the tasks set before the author, namely to achieve the stipulated goal, the author used the dialectical method of learning legal reality and the methods characteristic of legal science (in particular, formal-dogmatic and systemic-structural).

The article reveals the influence of the lawyer's immoral activity, which is primarily carried out for selfish reasons, on the lawyer's independent legal status. It is concluded that the lawyer's immoral behavior, which affects his independence and objectivity of decision-making, is directly related, in particular, to the financial aspect of the lawyer's activity, when the lawyer puts his interests above the interests of his client, or vice versa – tries to «help» one's client at any cost, not shying away from means that contradict the principle of legality and moral principles, which undermines the authority of the legal profession and contradicts the fundamental principles of legal practice.

Key words: lawyer; legal status of a lawyer; moral principles; rules of lawyer ethics; the moral duty of a lawyer; immoral acts; independence of the lawyer; selfish motive.

Постановка проблеми. Розкриваючи сутність правового статусу адвоката та окремих його складових (права, обов'язки, гарантії та відповідальність), ми неодноразово звертали увагу на фундаментальне значення моральних засад для всієї професійної діяльності адвоката [1–3]. Так, в одному з наших попередніх досліджень, ми акцентували увагу на те, що професійна діяльність адвоката, його авторитет, а також його поведінка, зокрема, й в повсякденному житті, відіграють визначальну роль у формуванні адвокатури як незалежного інституту правової держави та громадянського суспільства. Адвокат за будь яких обставин повинен виходити з того, що закон і моральність у його професійній діяльності, зокрема, що стосується вибору засобів та методів її реалізації, є вищими за волю його клієнта, а моральні засади є також одним із фундаментів забезпечення незалежного правового статусу адвоката [4]. На жаль, такі настанови не завжди дотримуються адвокатами у своїй професійній діяльності, що й обумовило актуальність теми даного дослідження.

Аналіз наукових публікацій. Значення моральних засад щодо здійснення адвокатської діяльності та сутність аморальних проступків адвоката була предметом дослідження багатьох науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблематики доцільно виокремити праці А.М. Бірюкової, В.І. Корнієнка, С.Б. Компанейцева, М. Мазур, К. О'Грейді, О.Ю. Поклонської, Г.В. Рибікової, А.А. Стародубцева, А.М. Стебелева, Л.Г. Терлецької, Я.В. Фляжнікової, В.Б. Череватюка, В.І. Чубейко, О.О. Шандули та інших.

Метою даної статті є розкриття сутності аморальних проступків адвоката та їх негативного впливу на авторитет адвокатури як інституту громадянського суспільства та правової держави. Основними **завданнями** автор ставить перед собою: розкрити природу та види аморальних проступків адвоката; проаналізувати позиції науковців, які виділяють різні прояви діяльності адвоката, які за своєю сутністю є аморальними; дослідити вплив аморальної діяльності адвоката, яка вчиняється насамперед з корисливих мотивів на незалежний правовий статус адвоката.

Виклад основного матеріалу. Положення ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5] закріплюють основні засади, дотримання яких є необхідним задля здійснення адвокатської діяльності щодо належної реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу. Серед таких засад можна виділити: доброчесність та професійну гідність, незалежність, лояльність до інтересів клієнта, уникнення конфлікту інтересів, дотримання відповідних стандартів якості правничої допомоги тощо. На жаль, не всі адвокати повною мірою дотримують вказаних засад здійснення адвокатської діяльності, вчиняючи ті чи інші аморальні проступки, що негативно впливає на довіру до професійної діяльності інших адвокатів та авторитет адвокатури в цілому.

Не ставлячи собі за мету розкрити всі можливі прояви (види) аморальної поведінки адвоката, ми погоджуємось з позицією тих науковців, які зазначають, що найпоширенішими порушеннями адвокатської етики є: дії, вчинені адвокатом проти законних інтересів довірителя; несумлінне

надання правової допомоги клієнту або відмова у її наданні; невиконання або неналежне адвокатом свого основного завдання щодо захисту прав та інтересів довірителя та інших професійних обов'язків (його бездіяльність) [6]; неповагу до суду [7]; неявка без поважної причини до судових засідань (факти такої неявки адвоката до суду, а також систематичні запізнення на судові засідання, в яких адвокат бере участь А.А. Стародубцев та А.М. Стебелев розглядають саме як грубі порушення професійної етики адвоката, до яких члени адвокатської спільноти повинні ставитися різко негативно, оскільки це накладає негативний відбиток на всіх адвокатів [8, с. 211]).

Проблема у визначенні сутності аморальної поведінки адвоката полягає в тому, що як слушно зазначає Г. О'Грейді, хоча більшість порушень етики є свідомими і навмисними діями (жадібність неетичного адвоката і його бажання мати більше клієнтів, прибутку чи слави; свідоме рішення адвоката, за яким мета виправдовує засоби; поведінка адвоката як «зловмисника»), в той же час, в професійній діяльності адвоката можливі прояви ситуаційних і психологічних впливів, які призводять до ненавмисної неетичної поведінки, тобто поведінки, яку адвокат свідомо не визнає неетичною, безпосередньо, коли він її вчиняє, але, якщо розглядати таку поведінку згодом, він може виявити, що вона була несумісною з його моральними цінностями [9, с. 764].

На жаль, далеко не завжди здійснюючи свою професійну діяльність адвокат є незалежним (зокрема, враховуючи внутрішній рівень такої незалежності) та об'єктивним, який ставить перед собою завдання насамперед надати особі кваліфіковану правничу допомогу. За жодних умов адвокат не може ставити свої інтереси (насамперед фінансового характеру) вище інтересів його клієнта, оскільки така підміна підриває сутність адвокатської діяльності загалом. Неприпустимою, як зазначають науковці, є й інша ситуація, за якою адвокат щиро бажає допомогти клієнту, і для досягнення такої «мети» користується аморальними, неетичними, а іноді й незаконними методами [10, с. 78].

В практичній діяльності зустрічають випадки, які можна кваліфікувати як до однієї, так і до іншої ситуації, в той же час, на нашу думку, найбільш поширеними є вчинення адвокатом аморальних дій, що мають безпосередній зв'язок з фінансовим аспектом здійснення адвокатської діяльності. Так, в гонитві за заробітком, за твердженням В.В. Граматикова, деякі члени адвокатської спільноти беруть у своє провадження більшу кількість справ і доручень від клієнтів, ніж можуть вести і виконати, що в багатьох випадках веде до зниження якості роботи, що виконується, і в кінцевому підсумку до порушення права клієнта на надання йому кваліфікованої правової допомоги [11, с. 25]. Як слушно зазначає А.М. Бірюкова, адвокатська діяльність має оплачуваний характер та є джерелом існування адвоката, тож було б лицемірством стверджувати, що надаючи правничу допомогу клієнту, адвокат керується лише альтруїстичними міркуваннями, а тому зрозумілим є його прагнення отримати вигідне з фінансової точки зору доручення та розширити свою клієнтську базу [12, с. 202].

В той же час, за жодних умов, адвокат не повинен використовувати важке фінансове становище свого клієнта і укладення угоди, як зазначають науковців [13, с. 494], на «кабальних» умовах свідчать про аморальність цієї особи до своїх професійних обов'язків, оскільки здійснення адвокатом своєї професійної діяльності не повинно паплюжити його честь і гідність або завдавати шкоди авторитету адвокатури в цілому. Такі адвокати здійснюють свою «професійну» діяльність лише з метою отримання прибутку, забуваючи про основне їх призначення – здійснення захисту та представництва, а також надання інших видів допомоги на засадах незалежності та професійності.

Складність у дотриманні адвокатом моральних вимог, які стоять перед ним полягає, зокрема і тому, що для адвокатури потенційно можливими є величезна кількість спокус, які не характерні, для інших професій, враховуючи те, що адвокат будучи фахівцем у праві, може «вмістити в законну форму» будь-яку хитрість, будь-який відступ, а тому діяльність адвоката, його поведінка являє собою об'єктивний показник моральних якостей адвоката, його совісті [14, с. 4]. Крім цього, не слід забувати й те, що, на відміну від таких учасників процесу, зокрема, як судді та прокурори, що отримують заробітну плату від держави за здійснення своєї професійної діяльності, адвокат отримує матеріальну вигоду безпосередньо від клієнта. Тому серед науковців [15, с. 464] побутує думка про певну матеріальну залежність адвоката від свого клієнта, і особливо в умовах значної конкуренції, що нерідко сприяє і до певного відступлення адвоката від норм моралі задля «відстоювання» інтересів клієнта, або ж взагалі, що адвокатура перетворилась на ремесло, яке служить джерелом наживи для тих адвокатів, які надають дуже мало значення моральній стороні справ,

що їх доручаються [16, с. 380]. Таке розуміння суперечить самій сутності адвокатської діяльності, її характеру, що повинна сприйматися саме як незалежна професійна діяльність, яка за своєю природою не є підприємницькою та позбавлена комерційної складової [17, с. 281].

Крім вчинення адвокатом аморальних дій, що мають безпосередній зв'язок з фінансовим складовою, суперечать здоровому глузду та моральним засадам такі прийоми, як перебільшення важливості здійснюваної адвокатом діяльності в контексті захисту та представництва інтересів клієнта, його репутації. Такі дії можуть полягати й в акцентуванні уваги на дрібних деталях та певних незначних упущеннях інших учасників справи, щоб зтягнути розгляд справи (якщо це відповідає інтересам як його клієнта, так і адвоката), або ж, як зазначає О.В. Аваршина [18, с. 120], з метою дискредитації таких учасників (наприклад, зганьбити в цілому показання сумнінного свідка), і такі дії не досягають мети здійснення адвокатської допомоги, а навпаки, викликають роздратування і недовіру до адвоката, компрометують його, кидають тінь на адвокатуру в цілому. Вчинення адвокатом таких дій пов'язано, зокрема з низьким його морально-етичним рівнем розвитку як особистості, відсутністю моральних орієнтирів та відчуття людської справедливості [19, с. 40].

Складність у чіткому та повному дотриманні моральних вимог, які ставляться до адвокатської діяльності у деяких випадках можуть бути пов'язані з тими чи іншими обставинами справи (наприклад, щодо захисту обвинувачених у навмисному вбивстві, вчиненого з особливою жорсткістю, зґвалтуванні тощо). За таких умов, на думку деяких науковців, захисник іноді вимушений вступати в конфлікт зі своєю совістю і діяти в життєвому чи побутовому розумінні аморально [20, с. 49]. Моральний вигляд підзахисного, як зазначають деякі науковці, може іноді й відштовхувати професійного захисника, але згідно з правовими та морально-етичними основами адвокатської діяльності це не повинно перешкоджати виконанню адвокатом свого обов'язку [21, с. 61].

Ми повною мірою поділяємо позицію О.Ю. Поклонської та С.В. Компанейцева, за якою, хоча, з одного боку, захист у суді вбивці і докладання зусиль щодо його виправдання не додає плюсів до престижу адвокатської роботи, з іншого боку – адвокат повинен пам'ятати, що брати участь у кримінальному провадженні є його професійним обов'язком та невід'ємною складовою адвокатської діяльності, його служінню інтересам народу, а тому коректною буде його діяльність щодо недопущення порушень принципу законності та докладання зусиль до проголошення вироку, за яким покарання буде дійсно відповідати тяжкості вчиненого діяння [22, с. 387].

В контексті нашого дослідження потрібно звернути увагу і на наявність негативних емоцій в професійній діяльності адвоката, які як зазначає М.Р. Мазур, часто зумовлені особливістю того чи іншого провадження, відносинами з різними його учасниками, а також специфікою особистого сприйняття адвокатом оточуючої обстановки, що надає адвокатській діяльності напруженості та стресогенного характеру (внаслідок проявів неповаги до адвоката, приниження його честі і гідності, нерідко внаслідок погроз чи образ) [23, с. 107], що вимагає від адвоката як високої моралі, професійності та толерантності, так і виховувати в собі психологічну стійкість та здатність до самоконтролю [24].

Саме за таких умов адвокат повинен неухильно дотримуватись правил адвокатської етики, які без будь-якого сумніву, не можуть передбачати все різноманіття питань, які виникають в аспекті діяльності адвоката, проте вони повинні бути тим орієнтиром, що дозволяє йому обрати належну лінію поведінки (органу, який притягує адвоката до дисциплінарної відповідальності – належно оцінити його поведінку в тій чи іншій суперечливій ситуації) [15, с. 466]. Такі правила є певним путівником адвоката щодо обрання належних варіантів його професійної поведінки, а моральні принципи, що існують об'єктивно, повинні трансформуватися в кожного адвоката в суб'єктивну моральність, яка повинна мати прояв в кожній конкретній ситуації [25, с. 433].

Це пов'язано насамперед з тим, що моральним імперативом визначається, зокрема, міра суб'єктивної свободи людини, тож будь-які засоби й методи повинні бути насамперед моральними, винятково, в контексті здійснення адвокатської діяльності, щодо якої можна стверджувати, що вона пронизана мораллю [26]. В той же час, закріплення та існування етичних правил в жодному разі не повинно перешкоджати адвокату виконувати свій обов'язок на професійній основі, враховуючи й те, що аморальна поведінка адвоката віддзеркалюється насамперед на його репутації та призводить до втрати довіри з боку громадян, а отже, до зменшення кількості звернень за допомогою (адвокатську етику необхідно розглядати як лакмусовий папірець, що контролює виконання адвокатом своїх обов'язків на засадах чесності, компетентності та сумлінності) [8, с. 209].

Висновки. Розгалуженість можливих видів адвокатської діяльності впливає, в тому числі й на різноманітність проявів (видів) аморальної поведінки адвоката. Аморальною може бути поведінка адвоката, яка проявляється як у формі вчиненні умисних діянь (наприклад, неявка в судові засідання без поважних причин, різні прояви неповаги до суду та інших учасників процесу, свідоме неналежне надання правової допомоги чи невиконання своїх професійних обов'язків, зокрема, з корисливих мотивів), так і у формі ненавмисних неетичних діянь насамперед у випадках неналежної професійної підготовки адвоката щодо діяльності у складних та стресових ситуаціях.

В багатьох випадках аморальна поведінка адвоката, яка впливає на його незалежність та об'єктивність прийняття рішень має безпосередній зв'язок, зокрема з фінансовим аспектом здійснення адвокатської діяльності, коли адвокат ставить свої інтереси вище інтересів його клієнта, або ж навпаки – намагається «допомогти» своєму клієнту за будь-яку ціну не гребуючи засобами, які суперечать принципу законності та моральним засадам. Така діяльність підриває авторитет адвокатури та суперечить фундаментальним засадам здійснення адвокатської діяльності, спотворює її призначення (така діяльність повинна сприйматись як непідприємницька та має бути позбавлена комерційної складової).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В., Манзюк В.В., Копча І.І. Співвідношення категорій «право» і «мораль» в контексті здійснення адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 270-275. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.77.2.46>.
2. Zaborovsky V., Buletsa S., Bysaga Y., Manzyuk V. Compliance of guarantees of professional activity of Ukrainian advocate with international standards of profession of advocate. *The Lawyer Quarterly.* 2020. Vol. 10, № 2. P. 170–187.
3. Заборовский В.В. Правовая природа негативных и позитивных условий морально-этического характера, которые являются предпосылкой для получения статуса адвоката в Украине. Сравнительно-правовой аспект. *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis.* 2017. Vol. 6 (2). S. 85–102.
4. Заборовський В.В. Моральні засади здійснення адвокатської діяльності: загальні положення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 191–196. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.28>.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076–VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 62. Ст. 17.
6. Курбанова Ж.А. Нравственно-этическая сущность адвокатской деятельности. *Аллея науки.* 2018. № 1 (17).
7. Заборовський В.В., Манзюк В.В. Правова природа відповідальності адвоката за прояв неповаги до суду. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 2. С. 294–297.
8. Стародубцев А.А., Стебелев А.М. Практичне застосування поняття адвокатської етики на сучасному етапі: зміст та значення. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Право.* 2020. Вип. 29. С. 206–212.
9. O'Grady C. Behavioral Legal Ethics, Decision Making, and the New Attorney's Unique Professional Perspective. *Nevada law journal.* 2015. Vol. 15. P. 671–697.
10. Курбанова З.С., Махмудова М.С. О некоторых проблемах профессиональной этики адвоката. *Актуальные вопросы формирования высокой профессиональной и социальной ответственности в деятельности органов и учреждений Минюста России: материалы научно-практической конференции.* СЗФ РПА. 2014. С. 77-78.
11. Грамматики В.В., Природа деформации профессионального правосознания (на примере адвокатской деятельности). *Актуальные проблемы российского права.* 2020. Т. 15, № 5. С. 19–27.
12. Бірюкова А. Реклама адвокатської діяльності як прояв впливу процесу глобалізації. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 8. С. 202–206.
13. Шандула О.О., Чубейко В.І. Моральні засади адвокатської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 8. С. 492–494.
14. Васильковский Е.В. Основные вопросы адвокатской этики. СПб.: Тип. Сойкина, 1895. 46 с.

15. Корнієнко І.В. Адвокатська етика у науковій спадщині Є.В. Васьковського. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 48. С. 461–467.
16. Акульшина Ю.М., Ляхова А.И. Некоторые проблемные аспекты адвокатской этики. *Научный альманах*. 2017. С. 380–383.
17. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.
18. Авершина О.В. Некоторые проблемы профессиональной этики адвоката. *Colloquium-journal*, № 24 (48), 2019. С. 119–122.
19. Череватюк В.Б., Рогатюк А.В. Адвокатська етика і практика: невідповідності та шляхи їх подолання. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 36–40.
20. Чуйков А.Ю., Іншеков М.В., Акімов С.В., Маренко Д.Г. Сучасні проблеми адвокатської деонтології. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 47–51.
21. Новикова А.А. Правовые и нравственно-этические основы запрета на отказ защитника от принятой на себя защиты обвиняемого. *Адвокат*. 2015. № 12. С. 58–66.
22. Поклонська О.Ю., Компанейцев С.В. Професіограма адвокатської діяльності та професіоналізм адвоката: поняття та сутність. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т. 26. № 2-1. Ч. 2. С. 384–390.
23. Мазур М. Психологічні особливості адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 27. Ст. 106–109.
24. Терлецька Л.Г. Соціально-психологічні особливості взаємодії адвоката та інших учасників юридичного конфлікту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2 (2). С. 87–95.
25. Рибікова Г.В. Значення адвокатської етики. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль: Вектор 2020. С. 432–434.
26. Фляжнікова Я. Адвокати в соціальних мережах. Етико-деонтологічний аспект. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_1/part_1/24.pdf.